

УДК 340.12:34:339.92

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.1.58>**О. А. Юрченко**аспірант,
Вищого навчального закладу
«Університет економіки та права «КРОК»»

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ МОВИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН (НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ)

Стаття присвячена аналізу правового унормування захисту мови національних меншин та соціального виміру питання в практикологічному аспекті. Методологічним підґрунтям статті слугували дані Всеукраїнського перепису населення та авторського опитування угорськомовного населення мешканців Берегівського району Закарпатської області.

Автором аналізується сучасне становище національних меншин в контексті доступу до рідної мови, вказано, що віртуальний простір дав можливість доступу до мови національної меншини й через легку доступність контенту держави-походження. Завдяки інтернету представники меншин можуть споживати інформацію на рідній мові вільно та безпосередньо, незалежно від їхньої географічної віддаленості, а цифрові платформи надають доступ до культурних та освітніх матеріалів рідною мовою, що дозволяє підтримувати мовну компетенцію та долати вплив асиміляційної політики.

У статті автором зазначено, що мови меншин є частиною європейської культурної спадщини, і їх захист і популяризація сприяє розбудові Європи, заснованої на демократії та культурному різноманітті.

Мотивовано необхідність зваженої правової політики, що сприяє рівновазі між знанням державної мови та захистом мов національних меншин. Однією з ключових цілей такої політики є мотивування вивчення української мови як державної, адже вона відіграє важливу роль у забезпеченні єдності країни, інтеграції громадян та доступу до рівних можливостей, оскільки знання державної мови є важливим чинником національної єдності та формування спільної ідентичності

Констатовано, що сучасне міжнародне та європейське законодавство встановлює широкі гарантії для мовних прав національних меншин та обов'язок держав їх забезпечити. На прикладі угорськомовної меншини Закарпатської області України визначено, що етнопонаціональна державна політика має мати двосторонній характер та стосуватися охорони та захисту державної мови та мови національних меншин, адже за результатами опитування, що проведено автором державною мовою володіють частково представники національних меншин, особливо старшого покоління.

Ключові слова: національна мова, мова національної меншини, угорськомовна національна меншина, державна мова, правове регулювання.

Постановка проблеми. Міжнародне право нині характеризується широким механізмом захисту прав людини й, хоча, про дієвість визначених норм на окремому національному рівні можна дискутувати, проте в контексті догматичного тлумачення визначено достатньо розлогу систему міжнародних еталонів у сфері захисту прав людини.

Держава не складається з монолітних однакових груп, навпаки на сьогодні

більшість країн є багатонаціональними, що зумовлено історичними та територіальними трансформаціями. Міжнародна спільнота акцентує увагу на потребі захисту етнопонаціональних груп у демократичній державі, визнання їх прав, свобод та законних інтересів. Такий підхід встановлений у основоположних міжнародних документах. Для прикладу ст 27 Міжнародного пакту про громадські і політичні права унормовує, що «у тих країнах, де існують етнічні, релігійні та мовні меншості, особам, які належать до таких мен-

шостей, не може бути відмовлено в праві разом з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою». [1] Такими меншостями в тому числі є національні меншини.

Міжнародне право не дає нормативно-визначеної єдиної дефініції корінних народів, проте зрозумілим є те, що це окрема етнонаціональна група в межах держави, що має власні особливості ідентичності. Національне українське законодавство визначає досліджувану групу як «стала група громадян України, які не є етнічними українцями, проживають на території України в межах її міжнародно визнаних кордонів, об'єднані спільними етнічними, культурними, історичними, мовними та/або релігійними ознаками, усвідомлюють свою приналежність до неї, виявляють прагнення зберегти і розвивати свою мовну, культурну, релігійну самобутність». [2] Отож національні меншини, що володіють певною спільною самобутністю бажають її відстоювати та розвивати визначені атрибути, серед яких одним з найсуттєвіших є мова.

Правове становище мови національної меншини що на рівні європейських держав, що на національному українському рівні є актуальним питанням, політично дискусійним і часто контраверсійним. Тому додатковий аналіз проблеми має наукове та практичне значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання правового статусу національних меншин не є новим для національної доктрини та практики. Питаннями етнонаціональної політики займалися провідні науковці, зокрема Ю. Бисага, О. Биков, М. Долинська, І. Хомишин та інші. Проблеми дискримінації за національною ознакою були предметом аналізу у працях І. Жаровської, А. Француза, Н. Степаненко та В. Ковальчука. Хоча варто зазначити, що проблема не розкрита повною мірою та потребує додаткової уваги в нормативно-правовому та науковому вимірах.

Метою статті є аналіз правового унормування захисту мови національних меншин та соціального виміру питання в праксіологічному аспекті. Методологічним

підґрунтям статті слугували дані Всеукраїнського перепису населення та авторського опитування угорськомовного населення мешканців Берегівського району Закарпатської області.

Виклад основного матеріалу. Відсутність адекватної лінгвістичної політики може призвести до знецінення мовних прав меншин та втрати мовного різноманіття в державі. Без належного захисту та підтримки, мови національних меншин можуть стати загрозою для їхнього існування та розвитку, а це має важливе значення для культурної та соціальної різноманітності суспільства.

Мови меншин є частиною європейської культурної спадщини, і їх захист і популяризація сприяє розбудові Європи, заснованої на демократії та культурному різноманітті.

Рамкова конвенція про захист національних меншин [3] і Європейська хартія регіональних мов або мов меншин були розроблені Радою Європи в 1980-х і на початку 1990-х років у час глибоких геополітичних змін і прагнення до кращого визнання прав меншин. Обидва інструменти набули чинності в 1998 році, незважаючи на різні за підходом і передумовами, обидва служать для деполітизації часто спірного питання поводження з особами, які належать до національних меншин, включаючи їхні мови, перетворюючи їх захист на загальноєвропейське зобов'язання.

Контроль за їх виконанням здійснюють органи, до складу яких входять незалежні експерти, а саме Консультативний комітет з Рамкової конвенції та Комітет експертів Мовної хартії, а також Комітет міністрів Ради Європи.

Права, закріплені в двох документах, матеріалізувалися у зростаючій сукупності національних законів, що забезпечують права меншин, включаючи широкі можливості для навчання мовами меншин, використання мов меншин у контакті з адміністрацією та топографічними знаками, а також структури участі, що надають меншинам доступ представників до прийняття рішень. Усі ці елементи мають важливе значення для інтеграції суспільства в цілому, у якому можуть процвітати

як особи, які належать до національних меншин, так і більшість.

Проте з моменту набуття ними чинності двадцять років тому Європа змінилася до невпізнання. Під час моніторингових візитів члени експертних органів, які здійснюють моніторинг цих договорів, дедалі частіше стикаються з проблемами, що стосуються як держав, так і національних меншин: наслідки міграції, у тому числі на політику щодо національних меншин, конфлікти між державами-учасницями, що стосуються національних меншин, і ерозія багатосторонності є простою. деякі з найвидатніших. Встановлення балансу між просуванням державної мови та захистом мов меншин є ще одним часто спірним питанням.

Крім того, технологічний розвиток, зокрема цифровізація, створив як нові виклики, так і величезні можливості для національних меншин і мов меншин. Польські науковці [4] вказують на особливу силу віртуального простору для покращення доступу до мови національної меншини. Вони акцентують увагу, що для молодих людей, вихідців із цифрових технологій, Інтернет є невід'ємним фоном для повсякденного життя практики: мовної, культурної та соціальної. На відміну від старших поколінь, для них використання цифрові медіа не є окремою сферою практики. Більше немає кордонів для молодих людей між тим, що онлайн і офлайн, оскільки ці сфери поширюються якомога більше рівня життя цифрових вихідців. Молоде покоління живе в обох світах, реальному та віртуальному, разом, а не окремо чи паралельно, тоді як для аналогових рідних Інтернет часто використовується як альтернативні ЗМІ. Для середнього та старшого покоління центральна роль медіа полягає в потребі створення медійного контенту цілеспрямовано. Основними компонентами цифрових медіа є те, що вони удосконалені від своїх попередніх прототипів (телебачення, радіо, друк та інші форми).

Нам складно не погодитися з таким підходом, оскільки класичною є теза про потребу заохочення до створення засобів масової інформації, котрі б використовували мову національної меншини

(ст 11 Європейська хартія регіональних мов або мов меншин визначає обов'язок держави серед іншого забезпечити створення якнайменш однієї радіостанції і одного телевізійного каналу, які здійснюватимуть мовлення регіональними мовами або мовами меншин) [5]. На сьогодні такі засоби хоча залишаються затребуваними, проте отримують додаткову можливість, інтернет простір дозволив поширити мову національної меншини, а цифровізація відкриває багато можливостей для мов меншин: документування, архівування, створення контенту, мовні курси онлайн, Вікіпедія. Усі ці інструменти мають вирішальне значення щодо використання мов меншин. Вони все ще є частиною того, що існує в аналоговій формі, але удосконалені, і тепер вони більш доступні та набагато зручніші для користувача.

Додамо, що віртуальний простір дав можливість доступу до мови національної меншини й через легку доступність контенту держави-походження. Завдяки інтернету представники меншин можуть споживати інформацію на рідній мові вільно та безпосередньо, незалежно від їхньої географічної віддаленості. Цифрові платформи, такі як соціальні мережі, онлайн-курси та стрімінгові сервіси, надають доступ до культурних та освітніх матеріалів рідною мовою, що дозволяє підтримувати мовну компетенцію та долати вплив асиміляційної політики.

Крім того, віртуальний простір дозволяє зберігати зв'язок із культурними традиціями та сучасними подіями держави-походження. Представники національних меншин можуть бути активними учасниками онлайн-спільнот, переглядати новини, літературні твори, фільми та музику на рідній мові. Це зміцнює ідентичність меншин, забезпечуючи їм безперервний доступ до джерел національної культури, які можуть бути недоступні в державі їхнього проживання.

Доступ до прав національних меншин може бути забезпечений лише в суспільстві, де діалог, розуміння та культурне розмаїття розглядаються як джерела цінностей співіснування. У зв'язку з цим наша країна має постійні зобов'язання щодо просування і захист прав національних

меншин. Проаналізуємо соціально-практичні проблеми у сфері мови національних меншин сьогодні.

Для розуміння становища мови національних меншин первинно звернемося до офіційних даних й тут стикаємося з суттєвою проблемою – відсутність актуальних даних. Таку інформацію отримує держава в результаті загальнодержавного перепису населення. Відповідно в Україні діє нормативно-правовий акт – ЗУ «Про Всеукраїнський перепис населення» [6], який визначає його як «періодичне суцільне державне статистичне спостереження, що включає збирання демографічних і соціально-економічних даних, які на встановлену Кабінетом Міністрів України дату характеризують чисельність і склад населення країни, а також оброблення, узагальнення, поширення та використання його результатів». До питань перепису, відповідно до ст 5 цитованого закону входять у тому числі питання щодо етнічного походження та мовних ознак. Також регулярність такого перепису встановлена не рідше ніж раз на десять років (ст 3). Однак соціально-історичні аспекти в практичному вияві є іншими ніж норми такого нормативного акту. Перший та єдиний перепис населення проводився в Україні у 2001 році, тому ми не можемо вказати, що репрезентовані в ньому дані є чинними через практично чверть століття, до того ж в умовах війни та значного рівня міграційних процесів.

Предметом для аналізу візьмемо угорську національну меншину, особливістю її є те що вона проживає вздовж кордону з Угорщиною у Закарпатській області, проживання має згрупований характер переважно в Берегівському районі, де практично всі мешканці кількох сіл є угорцями за походженням. Згідно даних перепису 80, 2 % мешканців вказали, що є угорськомовними.

За відсутності офіційних даних ми провели авторське опитування серед мешканців Берегівського району, що ідентифікують себе як представники угорської національної меншини, більшість опитаних є мешканцями села Астей, Батрадь, Гать. Серед опитаних осіб (32 людини), які є старшими за вік ніж 50 років 75 %

вказали, що володіють вільно українською мовою навіть на рівні побутового спілкування. Серед молоді (40 осіб) показник є нижчим, проте все ж вражаючим – 32 % визнали, що мають проблеми з державною мовою. Отож, на сьогодні ми маємо ситуацію, котра вказує на потребу зваженої правової політики у світлі забезпечення знання державної мови та мови національних меншин.

Вказане дає нам можливість констатувати, що сьогоднішня ситуація в Україні, особливо в багатонаціональних регіонах, таких як Закарпаття, виразно демонструє необхідність зваженої правової політики, що сприяє рівновазі між знанням державної мови та захистом мов національних меншин. Однією з ключових цілей такої політики є мотивування вивчення української мови як державної, адже вона відіграє важливу роль у забезпеченні єдності країни, інтеграції громадян та доступу до рівних можливостей.

По-перше, знання державної мови є важливим чинником національної єдності та формування спільної ідентичності. Українська мова виступає об'єднуючим елементом для всіх громадян, незалежно від їхнього етнічного походження, вказане особливо важливо в умовах регіональної багатомовності, оскільки спільна мова забезпечує взаєморозуміння і є засобом протидії сепаратистським тенденціям. Таким чином, вивчення української мови сприяє зміцненню національної стабільності та посиленню державності.

По-друге, знання української мови відкриває доступ до широкого спектра суспільних благ та можливостей. Без володіння державною мовою громадяни можуть зіштовхуватися з бар'єрами у доступі до соціальних, правових та освітніх послуг. Знання української мови також сприяє політичній участі громадян і розвитку їхньої громадянської активності. Участь у виборах, громадських обговореннях та законодавчих процесах значно спрощується для тих, хто володіє державною мовою.

Крім того, українська мова є ключовим елементом інтеграції громадян у соціально-економічний простір країни. Вона є основною мовою у сфері бізнесу, держав-

них установ та навчальних закладів. Без знання української мови можливості працевлаштування та професійного розвитку можуть бути суттєво обмежені. Вивчення державної мови відкриває двері до кращих професійних перспектив і підвищує економічну мобільність громадян.

Тому акцентуємо увагу на необхідності посилення уваги в освітньому середовищі окремих регіонів на мовній політиці. Досвід багатьох країн, зокрема показово тут є практика Нідерландів демонструє, що освітні системи, які забезпечують місце як для меншості, так і для більшості або державна мова найкраще працюють, оскільки вони враховують ідентичність дітей і забезпечують їх з можливістю розробки кількох мов, які є цінними для їх розвитку та майбутнє [7]. А норвезькі науковці [8] вказують, що саме через шкільне середовище відбувається посилення багатоманітної толерантності, зокрема вони досліднили шкільну інклюзію фінської, меянкілі та саамської меншини та погодили, що подвійне, інколи потрійне і вище, мовне освітнє середовище сприяє налагодженню найкращої практики у сфері захисту мови національної меншини. Польські науковці (Dołowy-Rybińska, N.) також вказують на затребуваність практики двомовності освіти [9]. Саме освіта повинна бути поставлена в цент зусиль уряду [10]

Мова національної меншини також потребує зваженого та продуманого підходу в державній політиці, щоб забезпечити її збереження та розвиток, не порушуючи прав носіїв цієї мови. Важливо створити умови, за яких національні меншини зможуть вільно користуватися рідною мовою в повсякденному житті, освіті, культурі та самоврядуванні. Це сприятиме збереженню їхньої культурної ідентичності та почуття належності до держави. Разом із тим, державна політика має враховувати необхідність гармонійного співіснування з державною мовою, що допоможе уникнути конфліктів та сприяти інтеграції меншин у ширший суспільний контекст.

Висновок. Сучасне міжнародне та європейське законодавство встановлює широкі гарантії для мовних прав національних меншин та обов'язок держав їх забезпечити. На прикладі угорськомовної

меншини Закарпатської області України визначено, що політики має мати двосторонній характер та стосуватися охорони та захисту державної мови та мови національних меншин, адже за результатами опитування, що проведено автором державною мовою володіють частково представники національних меншин, особливо старшого покоління.

Список використаних джерел:

1. Summary Records of the Sub-Commission Meeting 1972, U.N. Doc. E/CN.4/sub.2/SR.647. P.150
2. Про національні меншини (спільноти) України: закон України № 2827-IX від 13.12.2022. Відомості Верховної Ради. 2023, № 46, ст.114
3. Рамкова конвенція про захист національних меншин: Документ Ради Європи від 1.02 1995 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text
4. Dołowy-Rybińska N. Digital natives. *Minorities and Minority Languages in a Changing Europe: Conference on the occasion of the 20th anniversary of the Framework Convention for the Protection of National Minorities and the European Charter for Regional or Minority Languages Council of Europe, Strasbourg, 18 - 19 June 2018* URL: <https://rm.coe.int/speech-nicole-dolowy-rybinska/16808b755f>
5. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин: документ Ради Європи від 05.11.1992 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014?find=1&text=%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%96#w1_1
6. Про Всеукраїнський перепис населення: закон України № 2058-III від 19.10.2000. Відомості Верховної Ради України), 2000, № 51-52, ст.446
7. Blom E. Panel session: Minority languages and Education in Multilingual Societies, 19 June 2018. P.1 URL: <https://rm.coe.int/speech-elma-blom/16808b754c>
8. Brännmark, T. A schoolscape in the north of Sweden. Visual representations of the national minority languages Finnish, Meänkieli, and Sami. *Apples - Journal of Applied Language Studies*. 2024 URL: <https://doi.org/10.47862/apples.138258>
9. Dołowy-Rybińska, N. Вивчення верхньолужицької мови. Проблеми з навчанням мовами меншин для нерідних учнів у верхньолужицькій гімназії в Баутцені/Будишині. *Міжнародний журнал білінгвальної освіти та білінгвізму*, 2018.

Vol. 24 (4), 500–514. <https://doi.org/10.1080/13670050.2018.1486803>
10.Kiên, Đ. T. The Challenges of Education Development of Ethnic Minorities in

Vietnam and Handling Solutions. *Asian Journal of Legal Education*, 2023. № 10(2), 190-203. <https://doi.org/10.1177/23220058231178727>

Yurchenko O. A. Theoretical-Legal and Social-Practical Aspects of Language Protection of National Minorities (on the Example of the Transcarpathian Region)

The article is devoted to the analysis of the legal regulation of the protection of the language of national minorities and the social dimension of the issue in the praxeological aspect. The methodological basis of the article was the data of the All-Ukrainian population census and the author's survey of the Hungarian-speaking population of the residents of the Berehiv district of the Transcarpathian region.

The author analyzes the current situation of national minorities in the context of access to the native language, it is indicated that the virtual space provided an opportunity to access the language of the national minority due to the easy availability of the content of the country of origin. Thanks to the Internet, minorities can consume information in their mother tongue freely and directly, regardless of their geographical distance, and digital platforms provide access to cultural and educational materials in their mother tongue, which allows maintaining language competence and overcoming the impact of assimilation policies.

In the article, the author states that minority languages are part of the European cultural heritage, and their protection and popularization contributes to the development of a Europe based on democracy and cultural diversity.

The need for a balanced legal policy that promotes a balance between the knowledge of the state language and the protection of the languages of national minorities is motivated. One of the key goals of such a policy is to motivate the study of the Ukrainian language as the state language, because it plays an important role in ensuring the unity of the country, the integration of citizens and access to equal opportunities, since knowledge of the state language is an important factor in national unity and the formation of a common identity

It was established that modern international and European legislation establishes broad guarantees for the language rights of national minorities and the duty of states to ensure them. Using the example of the Hungarian-speaking minority of the Transcarpathian region of Ukraine, it was determined that the ethno-national state policy should have a bilateral nature and relate to the protection and protection of the state language and the language of national minorities, because according to the results of a survey conducted by the author, the state language is partly spoken by representatives of national minorities, especially the older generation.

Key words: *national language, language of the national minority, Hungarian-speaking national minority, state language, legal regulation.*